

VI JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES ILLES BALEARS

FORMENTERA

(26 A 28 DE SETEMBRE DE 2014)

VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Formentera, 26, 27 i 28 de setembre, 2014)

2015

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Coordinació:

Antonia Martínez Ortega

Glenda Graziani Echávarri

Editat:

Consell Insular de Formentera

Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial
de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres

i en Ciències de les Illes Balears

ISBN: 978-84-941471-6-6

Dipòsit legal: F 33-2015

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Formentera, 26, 27 i 28 de setembre,
2014) / [Coordinació Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri]- 280 p. ; 21x21 cm. --
ISBN 978-84-941471-6-6

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

1. Arqueologia – Formentera – Congressos
902(460.32)

PRESENTACIÓ

Els dies 26, 27 i 28 de setembre de 2014 la Sala de Cultura de Formentera va acollir un acte de primer ordre en el camp de la recerca arqueològica a la nostra comunitat autònoma: les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Aquest congrés bianual, organitzat per la Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, arribava així, per primera vegada des del seu inici l'any 2006, a Formentera.

De les cinquanta-set comunicacions previstes en el programa, quatre derivaven directament d'intervencions portades a terme a Formentera. En aquesta illa, l'aprovació de la revisió de les Normes subsidiàries i del Catàleg del patrimoni cultural, el 30 de setembre de 2010, va suposar un abans i un després en la documentació i l'estudi del territori des del punt de vista del patrimoni arqueològic, amb l'adopció d'un protocol per a la realització d'intervencions preventives davant qualsevol indici de resta arqueològica, tant en sòl urbà com, sobretot, en sòl rústic. A més a més, també s'han de tenir en compte els tres projectes de recerca arqueològica –tramitats com a intervencions programades– que s'han autoritzat des de 2012 i que avui per avui encara es troben en desenvolupament, dos d'ells centrats en la prehistòria i un en l'època romana.

La Llei 12/1998, de 21 de desembre, del patrimoni històric de les Illes Balears, incideix no només en la protecció i en la conservació del patrimoni cultural, sinó també, en la investigació i en la difusió. Certament, la recerca i la transmissió del coneixement són dos esglaons indispensables per poder posar en valor el patrimoni històric, sense els quals la protecció i la conservació no tendrien cap sentit. Per aquest

motiu, quan la Secció d'Arqueologia del Col·legi va plantejar al Consell Insular de Formentera la proposta de realitzar-hi les VI Jornades, des d'aquesta administració no només es va valorar com una opció, sinó gairebé com una obligació, entenent que es contribuiria a organitzar un fòrum científic de notable rellevància, encaminat a difondre els resultats de les darreres recerques en arqueologia desenvolupades arreu dels territoris que conformen les Illes Balears.

La publicació de les comunicacions presentades durant les VI Jornades, recollides per escrit en aquest volum en el qual també col·labora econòmicament el Consell Insular de Formentera, constitueixen una altra via per contribuir a la difusió del coneixement científic del patrimoni arqueològic de les nostres illes i, en definitiva, a aproximar-lo més a la ciutadania perquè pugui apreciar el seu valor com a testimoni del nostre passat.

Àrea de Cultura i Patrimoni
del Consell Insular de Formentera

PRÒLEG

És tot un plaer poder presentar aquesta publicació com un recull dels articles presentats a les VI Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears dutes a terme a l'illa de Formentera durant els dies 27, 28 i 29 de setembre de l'any 2014, fruit de la reunió d'un nombrós i actiu conjunt de professionals del món de l'arqueologia vinguts de totes les Illes Balears, de diversos punts de la península i també de diferents Universitats d'Europa.

La Secció d'Arqueologia del Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats en Filosofia i Lletres i en Ciències de les Illes Balears, qui té la responsabilitat i el plaer d'organitzar aquestes jornades d'arqueologia autonòmiques amb caràcter biennal, ha comptat aquest any amb el recolzament econòmic i una magnífica predisposició en tots els aspectes del Consell de Formentera, a qui volem donar les gràcies per l'ajuda prestada, la seva col·laboració i, sobretot, per obrir les portes de la seva illa a un projecte com aquest, que intenta consolidar les bases per a posar en comú la tasca arqueològica i la difusió en favor d'una creixent i acurada professionalització de l'arqueologia. Formentera ens ha envoltat com a un marc idoni per exposar els estudis més adients i actuals de l'arqueologia de les nostres illes que conformen l'arxipèlag Balear.

La present publicació ha estat possible gràcies a la voluntat, entusiasme i esforç d'un conjunt de persones que han oferit amb il·lusió el seu temps i tots els recursos disponibles al seu abast. Les jornades i la publicació de les seves actes s'han materialitzat baix la coordinació de les sotasignants en representació de la Secció d'Arqueologia i de Jaume Escandell, en representació de l'Àrea de Patrimoni del Consell de Formentera. Però si des de les primeres Jornades realitzades a Manacor (Mallorca) l'any 2006 impulsades per l'arqueòloga municipal Magdalena Salas, hem arribat fins el dia d'avui ha

estat també gràcies a l'empenta donada per tots els seus assistents i, en especial, als seus participants qui ofereixen els resultats de les seves investigacions per tal de fomentar la molt necessària tasca de difusió del nostre patrimoni arqueològic. A aquelles primeres jornades que semblen quedar llunyanes es va iniciar un aventura amb 12 comunicacions, a les II Jornades dutes a terme a Felanitx es va augmentar la participació fins a 16 comunicacions, seguides per les III Jornades realitzades a Maó on es varen presentar 23, a les IV Jornades celebrades a Eivissa el nombre de comunicacions va arribar fins a 36 i finalment a les V Jornades celebrades a Palma el 2010 es varen presentar 44 comunicacions amb un èxit de participació mai vist a les anteriors que arribava fins als 90 autors. L'augment paulatí i consecutiu de participació d'unes jornades a les següents és un clar èxit que ens ha conduït fins a les presents.

Actualment hem comptat amb la participació de 99 autors que varen presentar 55 comunicacions a Formentera, d'entre les quals s'han presentat per a formar part de la publicació de les Actes un total de 45 articles que engloben des de la prehistòria fins als nostres dies amb temàtiques que inclouen projectes d'excavacions programades, intervencions d'urgència, estudis metodològics, restauració i projectes de difusió. A tots ells, gràcies per la feina i dedicació demostrada, i gràcies també als coordinadors predecessors per donar les primeres passes que obrien el camí que avui podem continuar desitjant que sigui llarg a fi de poder fomentar l'interès per l'arqueologia, lluitar per una professió digna i de qualitat i potenciar el respecte pel patrimoni arqueològic que ens envolta com a llegat històric i cultural dels nostres antecessors.

Antonia Martínez Ortega i Glenda Graziani Echávarri

SUMARI

LOS ENTERRAMIENTOS PROTOHISTÓRICOS EN CAL DE LAS ISLAS BALEARES: CREMACIÓN O INHUMACIÓN?.....	15	¿QUÉ ALTURA TENÍA LA TAULA DE TORRE D'EN GALMÉS? Vicente Ibáñez Orts	101
Mark Van Strydonck, Louise Decq, Tess Van den Brande, Mathieu Boudin, Damià Ramis, Herlinde Borms, Guy De Mulder		ES ROSSELLS: AHIR I AVUI.....	109
EVOLUCIÓ DE LES COMUNITATS PREHISTÒRIQUES I PROTOHISTÒRIQUES I TRANSFORMACIÓ DEL PAISATGE AL NORD-EST DE L'ILLA DE MALLORCA. PROJECTE D'ESTUDI I RESULTATS PRELIMINARS.....	23	Bartomeu Salvà Simonet, Christoph Rhinne, Dario Weiss, Paloma Salvador, Alejandra Galmés, Javier Rivas, Xisco Bergas, Rafel Font, Celia González, Marion Déppez.	
Jordi Hernández-Gasch, Marc Llobera, Antoni Puig Palerm		ANÁLISIS DE ELEMENTOS DECORATIVOS EN CERÁMICAS POSTALAYÓTICAS DE MALLORCA.....	119
MENORCA TALAIÒTICA. CANDIDATA A PATRIMONI MUNDIAL.....	35	Dario Weiss, Daniel Albero Santacreu	
Joana Gual, Simon Gornés		SOBRE UN POSIBLE SANTUARIO CON ELEMENTOS FENICIOS EN EL CENTRO GEOGRÁFICO DE MENORCA: MONTE TORO.....	129
LA COVA DES FUM (LA MOLA, FORMENTERA). DEL DESCOBRIMENT A LA INDIFERÈNCIA: INVESTIGACIONS A UN JACIMENT OBLIDAT.....	43	Joan C. de Nicolás Mascaró	
Ricard Marlasca, Josep M ^a López Garí		EL YACIMIENTO PÚNICO-EBUSITANO DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	141
RESULTATS PRELIMINARS DE LA INTERVENCIÓ A L'ESPAI ENTORN DEL TALAIOT QUADRAT DE S'HOSPITALET VELL (MANACOR, MALLORCA).....	53	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez, Silvia Jovani Martín	
Magdalena Salas, Damià Ramis		POZO Y JARRA FUNERARIA EN EL ISLOTE DE SA GALERA (CAN PASTILLA – PALMA).....	153
ANÁLISIS DE DISTRIBUCIÓN ESPACIAL DE LA CERÁMICA DEPOSITADA EN EL ÁMBITO FUNERARIO DEL TURRIFORME ESCALONADO DE SON FERRER (s.VI a.C.).....	63	Ramón Martín Gordón, Jorge Argüello Menéndez	
Manuel Calvo Trias, Jaume García Rosselló, Daniel Albero Santacreu		ESTUDIO GEOARQUEOLÓGICO DEL YACIMIENTO DE NA GALERA (MALLORCA-ESPAÑA).....	161
APROXIMACIÓN A LA EXPLOTACIÓN DE LOS RECURSOS VEGETALES EN CAP DE BARBARIA II: RESULTADOS PRELIMINARES.....	73	Mercedes Alvarez Jurado-Figueroa, Pedro A. Robledo Ardila, Agustín Fernández Martínez, Carlos Alvarez Jurado-Figueroa	
López-Dóriga, I., Picornell, Ll., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Sureda, P.		TROBALLA DE MINERAL D'ARSÈNIC AL JACIMENT INDÍGENA DEL TURÓ DE LES ABELLES (SANTA PONÇA, CALVIÀ, MALLORCA).....	169
ELS INICIS DE LA METAL·LURGIA A LES ILLES BALEARS: EINES, OBJECTES O MAGIA?.....	81	Joan Camps Coll (†), Antoni Vallespir Bonet	
Salvà Simonet Bartomeu		UNA FOSSA D' INHUMACIÓ ARCAICA A LA NECRÓPOLIS DEL PUIG DES MOLINS (EIVISSA).....	175
LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PATI D'AVANTER DEL CERCLE 7 DE TORRE D'EN GALMÉS (MENORCA).....	91	Jordi H. Fernández, Ana Mezquida, Benjamí Costa	
Martí Carbonell, Borja Corral, Antoni Ferrer, Carmen Lara, Joaquin Pons, Irene Riudavets, Carlos de Salort.		CULTURAS ARQUITECTÓNICAS PÚNICAS. MENORCA COMO LABORATORIO DE ANÁLISIS.....	185
		Fernando Prados Martínez, Helena Jiménez Vialás, Joan C. de Nicolás Mascaró, José Javier Martínez García, Octavio Torres Gomariz	

MATERIALS ROMANS DES VELAR DES CUÏTOR (SENCELLES, MALLORCA). RESULTATS D'UNA EXCAVACIÓ PREVENTIVA.....	193	NOVES ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL PORT DE PORTO CRISTO. RESULTATS DE LA CAMPANYA DE PROSPECCIÓ I SONDEJOS SUBAQUÀTICS DEL 2012.....	295
Josep Avellà Lliteras		Sebastià Munar, Albert Martín, Mateu Riera Rullan, Joan Santolària	
COMERCIO DE VINO TARRACONENSE EN MENORCA. NUEVAS APORTACIONES DE LA EPIGRAFÍA ANFÓRICA.....	203	LA CRISIS DEL SIGLO III Y LAS ISLAS BALEARES.....	303
Joan Carles De Nicolás, Piero Berni, Élise Marlière, Josep Torres Costa		Isabel Busquets Porcel, José Miguel Rosselló Esteve	
MATERIALES Y NIVELES DE ÉPOCA ANTIGUA DE LA INTERVENCIÓN ARQUEOLÓGICA REALIZADA EN LA CASA DE CULTURA, CALLE RAMON LLULL Nº 3 DE PALMA (ISLA DE MALLORCA).....	215	LOS OFICIALES BIZANTINOS EN LAS ISLAS.....	309
María José Rivas Antequera, Mateu Riera Rullan, Damià Ramis Bernad		José Miguel Rosselló Esteve	
PRIMERA APROXIMACIÓ A LA CERÀMICA DE LA VIL·LA ROMANA DE SON SARD (SON SERVERA-MALLORCA).....	225	EL VIDRIO DE ÈPOCA ANDALUSÍ: PROBLEMÀTICA Y BASES PARA SU ESTUDIO EN LAS BALEARS.....	313
Mateu Riera Rullan, Beatriz Palomar Puebla, Francisca Cardona López, Sebastià Munar Llabrés		Miquel Àngel Capellà Galmés, M. Magdalena Riera Frau	
UNA APROXIMACIÓN A LA PRAXIS FUNERARIA EN LA EBUSUS DE LOS SIGLOS II A VIII A PARTIR DEL YACIMIENTO DE VÍA PÚNICA 34 Y JOAN PLANELLS 3.....	235	SETTLEMENT OF IBIZA, SPAIN: FROM ROME TO ISLAM – THE BIOLOGICAL EVIDENCE FROM THE DENTITION.....	323
Glenda Graziani, Juan José Marí Casanova, Maria Llinàs		Girdwood, L.K.; Langstaff, H.; Kranioti, E.F. - The University of Edinburgh	
REIVINDICACIÓN DE LOS ANTIGUOS GRABADOS DE LOS HIPIGEOS PREHISTÓRICOS DE MENORCA: DIODORUS, BONITAS, HONORIUS Y LA CUEVA DE LAS CABEZAS DE TORO.....	249	UNA INSCRIPCIÓN ÁRABE SOBRE EL ASA DE UN ÁNFORA TARDOANTIGUA HALLADA EN FORMENTERA.....	331
Joan C.de Nicolás Mascaró, Vicente Ibáñez Orts, Pere Arnau, Mónica Zubillaga.		Antoni Ferrer Abárzuza, Glenda Graziani, Virgilio Martínez Enamorado.	
NOVETATS I REVISIONS DE INSCRIPCIONS ROMANES DE LES ILES BALEARS.....	261	PRIMERS RESULTATS DE L'ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA SUBAQUÀTICA PREVENTIVA SUBSIDIÀRIA DEL PROJECTE DE DRAGAT A LA ZONA PRÓXIMA A LA BASE NAVAL I COS NOU DEL PORT DE MAÓ.....	343
Marc Mayer		Sebastià Munar, Joan Santolària, Montserrat Anglada	
GLI SPECCHIETTI PLUMBEI DELLE ISOLE BALEARI.....	265	PROYECTO ARQUEOLÓGICO EN ISLA DEL REY.....	351
Giulia Baratta		Amalia Pérez-Juez, Ricardo Elia, Paul Goldberg, Alexander Smith	
CRANIAL VARIATION OF THE IBIZAN POPULATIONS.....	273	RESULTATS DEL SEGUIMENT I DE L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA D'URGÈNCIA PORTATS A TERME A L'ESGLÈSIA DE SANTA MAIA DE MAÓ.....	361
Elena F. Kranioti, Julieta G. García-Donas, Helen Langstaff. Edinburgh Unit for Forensic Anthropology, SHCA, University of Edinburgh		Antoni Ferrer Rotger, Montserrat Anglada Fontestad	
VÍA PÚNICA 34 AND JOAN PLANELLS: DEMOGRAPHIC STUDY OF TWO CEMETERY POPULATIONS FROM IBIZA.....	285	ELS AMICS DELS CLOSSOS DE CAN GAIA, UNA VESSANT SOCIAL EN LA PROTECCIÓ I DIFUSIÓ DEL PATRIMONI.....	369
Julieta G. García-Donas		Miquel Àngel Vicens i Siquier, Pere Bennàssar Bennàssar, Bartomeu Salvà i Simonet	
		PROPUESTA METODOLÓGICA PARA EL ESTUDIO DE MARCAS DE CANTERO A PARTIR DE LA INVESTIGACIÓN EN EL BALUARD DEL PRINCEP (PALMA, MALLORCA).....	377
		Antonia Martínez Ortega	

APROXIMACIÓ A LES ESTRATÈGIES DE CATALOGACIÓ D'ELEMENTS PATRIMONIALS ARQUEOLÒGICS A MALLORCA.....	385
Raquel Barceló Expósito	
LA CONSERVACIÓ PREVENTIVA DE BÉNS MOBLES EN INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES TERRESTRES. PRIMERS AUXILIS.....	391
Laia Fernández Berengué. Helena Jiménez Barrero	
PRIMERES TASQUES DE CONSOLIDACIÓ AL POBLAT DE CAP DE BARBARIA II (FORMENTERA). LES ACTUACIONS A L'ÀMBIT 9.....	399
Sureda, P., Camarós, E., Cueto, M., Teira, L., Munar, M., Burgaya, B. University of Edinburgh	
INTERVENCIONES DE CONSERVACIÓN Y RESTAURACIÓN EN EL YACIMIENTO DEL ISLOTE DE SA GALERA.....	405
Silvia Jovani Martin	

MATERIALS ROMANS DES VELAR DES CUÏTOR (SENCELLES, MALLORCA) RESULTATS D'UNA EXCAVACIÓ PREVENTIVA

Josep Avellà Lliteras

INTRODUCCIÓ

El present treball presenta una part dels resultats d'una intervenció arqueològica realitzada a finals del 2010, motivada per una prescripció de control i excavació de la Comissió Insular d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric del CIM, arrel de l'existència d'un projecte d'ampliació de habitatge unifamiliar en parcel·la rústica en el municipi de Sencelles a prop del centre geogràfic de l'illa de Mallorca.

Figura 1: en vermell, delimitació del CIM any 2000. El jaciment s'estén sobre diverses propietats rústiques, i es coneix pel nom des Velar des Cuïtor/Son Company. A) situació de les restes descobertes en la intervenció; B) restes visibles de murada ciclòpea ; C) possibles restes no visibles en superfície

Es tracta d'una parcel·la parcialment afectada per la delimitació del jaciment arqueològic des Velar des Cuïtor, que figura a l'inventari de la Direcció General de Cultura de la Conselleria d'Educació i Esports amb el codi 46/17, delimitació derivada de l'inventari de "Monumentos Prehistóricos y Protohistóricos de Mallorca" del 1966. Aquest havia identificat restes ciclòpies del que sembla ser un tram de murada d'un poblat tala-

iòtic, visible al llarg d'un tram i en paral·lel al *camí des Velar* que baixa del nucli urbà de Sencelles, en direcció al sud-oest.

El municipi de Sencelles en època talaiòtica i protohistòrica comptava amb assentaments humans diversos i estables, amb una major concentració dins el triangle format per la confluència dels torrents de Sencelles i de Pina que travessen el municipi en direcció nord-est. Es Velar des Cuïtor es troba gairebé al centre d'aquesta concentració, sobre una petita elevació a 100 s.n.m., a 2'5 km al sud-oest del poblat talaiòtic de Son Fred, a 2 km a l'oest del de Cas Canar i a uns 4 km al nord-est del des Velar de sa Coma. A més, a les immediacions hi trobem la cova de s'Estany Petit, ses Talaies de Can Raió entre d'altres vestigis o jaciments d'època prehistòrica o posterior. Pel que fa a es Velar des Cuïtor, les restes de dos possibles talaiots havien estat identificats (ARAMBURU 2001, 65) a les immediacions, entre els munts de pedra i blocs desordenats en que s'han convertit les parets seques que separen les diferents parcel·les. Aquestes estructures arquitectòniques haurien estat finalment desmuntades al llarg dels anys 70 del segle XX, segons els testimonis d'alguns veïns. Tot i així, és possible que hi resti encara alguna evidència en planta o en escassa elevació. La delimitació estableix doncs una "protecció de 10m. entorn dels nuclis amb restes visibles" prohibint-hi tota intervenció, i tot un perímetre on s'imposa la realització d'un control davant tota remoció de terres. És en aquesta zona on es desenvolupa la nostra operació.

L'únic antecedent en matèria d'investigació arqueològica al jaciment deriva del control dut a terme arrel de la construcció el 2004, del cos central d'habitatge unifamiliar que ara, el 2010, es pretenia ampliar amb la construcció d'un garatge, un porxo i una piscina. El resultat d'aquell control va ser negatiu, havent aparegut tan sols restes ceràmiques rodades, principalment d'època romana alt-imperial, que confirmaven la perduració d'aquest assentament en època romana, o al menys la seva freqüentació. El jaciment situat al pla de Mallorca i a una altitud mitjana d'uns 100 s.n.m., reposa sobre un substrat natural miocènic compost de molasses amb nivells de margues arenoses d'estructura laminar.

Figura 2: localització de les superfícies a controlar dins el projecte. Josep Avellà, Lluís Mercadal

Els sòls vegetals, amb abundants restes orgàniques aporten el sentit a la toponímia *des Cuiïtor*, al mateix temps que *es Velar* s'identifica a nombroses àrees de la geografia Mediterrània i dins la toponímia popular, amb la presència històrica d'un nucli urbà antic.

METODOLOGIA I EXECUCIÓ

La metodologia utilitzada es va adaptar a les necessitats i característiques de l'obra; preveia la retirada mecànica de les terres vegetals superficials a les diferents superfícies afectades per l'obra; i en una segona fase d'enregistrament per excavació manual seguint els principis de l'estratigrafia arqueològica, dels diferents nivells, dipòsits o unitats estratigràfiques construïdes que poguessin potencialment aparèixer a les immediacions d'un jaciment arqueològic catalogat. Es tractava doncs, del control d'una superfície de 70 m² repartida en tres sectors; Porxo, Piscina i Garatge, nomenclatura associada a les infraestructures projectades. Dels tres, el primer resultà negatiu, i dels altres dos el sector Piscina fou el que va donar uns resultats més prolífers en quant a informació. Amb una superfície d'uns 55m², aquesta infraestructura estava projectada a uns 2 metres d'una terrassa ja existent. El decapatge es realitzà d'oest a est i reculant, no s'observà un sol fragment de ceràmica en el primers 2/3 de l'espai, aflorant la roca mare a una mitjana de 20cm de potència. Fou en el darrer terç de la superfície que començarem a detectar els primers vestigis.

Sota la cobertura vegetal toparem amb la cresta d'un tram de mur a partir del qual descobrirem una nova UE sedimentària, composta d'un sediment de color groguenc i de textura arenosa, amb presència de nombroses pedres i restes ceràmiques. Seguidament aparegué un segon fet arqueològic en forma de mur, perpendicular al primer i delimitant un àmbit dintre del qual se situava el dipòsit sedimentari.

ANÀLISI DE LES UNITATS ESTRATIGRÀFIQUES

Ens trobem doncs davant dues entitats arqueològiques construïdes, dos trams de mur de doble parament (un d'ells amb reble), mal conservats i amb una sola filada d'alçat. Realitzats amb blocs de mida irregulars d'entre 25 i 50cm de llar-

gada i sense treballar, no conservant-se l'angle que devia unir els dos murs (UE's 5/6). Dins aquest àmbit s'hi excavà un dipòsit sedimentari parcialment estratificat format per 8 UE's de les quals la primera, un nivell d'abandó (UE 2) conformat per l'esfondrament dels murs, junt amb el sediment descrit més amunt. Aquest nivell d'esfondrament cobria un nivell d'ocupació format per diferents UE's conservades a raser dels dos trams de mur (UE's 5/6). Entre aquestes, una llar lenticular (UE3) i, associat a aquesta un nivell de circulació (UE4) argilós d'una potència d'entre 10 i 15cm amb alguns materials *in situ*.

Per sota, directament sobre el substrat natural, hi havia estat condicionat un paviment a base de terra pitjada d'un color marró clar (UE10), parcialment conservat, sobre el qual hi recolza un banquet (UE11) conservant 6 pedres, adossant-se al mur UE5. La UE8 es va interpretar com l'esfondrament de l'estructura UE5 cap a l'exterior de l'àmbit i no es va excavar.

La UE9 va ser individualitzada com a UE tècnica, per diferenciar els materials apareguts en les cotes inferiors de la UE2, conservades a raser dels murs, amb la intenció de poder identificar un possible nivell de circulació més extens que el que documentava la UE4.

CRONOLOGIA I MATERIALS

La datació dels diferents estrats s'ha efectuat observant les cronologies que ofereixen les produccions ceràmiques documentades¹. Entre aquestes, el lot més important, en quantitat i en varietat de formes, és el format per les ceràmiques comunes d'època romana (veure fig. 4). Efectivament, no serà aquest lot el que ens ajudarà a establir les diferents cronologies d'ocupació i abandó; la presentació d'aquestes ve motivada en part per la manca de publicacions sobre aquest tipus de ceràmica, amb la intenció de contribuir al coneixement de la distribució de les tipologies d'unes produccions què, com ha demostrat l'estudi del forn de ceràmiques de la vila romana de Sa Mesquida de Santa Ponça, podrien ben bé tractar-se de produccions locals. Així doncs, presents en totes les UE's, tenim múltiples formes de ceràmiques comunes romanes de pasta calcària clara, la major part d'elles de cocció oxidant.

¹ La totalitat de les làmines ceràmiques, tant de produccions comunes com d'importacions, així com els dibuixos dels materials no ceràmics, son consultables a la memòria d'excavació dipositada al Museu de Mallorca.

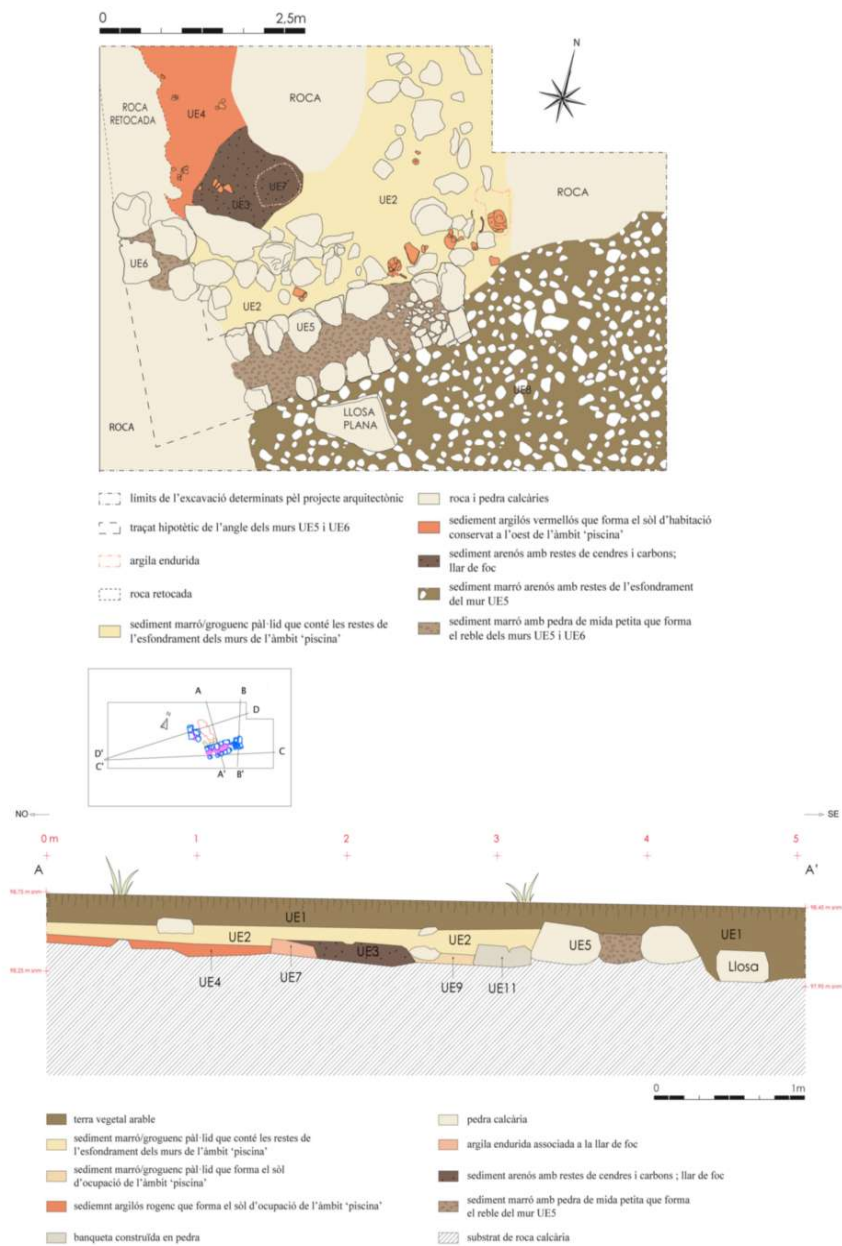

Figura 3. Planta i secció A-A' del sector piscina. Josep Avellà

A partir doncs, de la proposta tipològica publicada per Cau en 2008 sobre la producció ceràmica del forn de Sa Mesquida, establim una sèrie de paral·lels a partir de l'observació macroscòpica de les pastes (les diferents tonalitats entre marrons clars, blancs i beix; els diferents tipus d'inclusions...) i de les formes, les quals exposem a continuació:

1. La forma amb nº P2/15 del nostre inventari, una petita gerreta bitroncocònica, és gairebé idèntica a l'individu MFC055 del tipus D1a de Sa Mesquida.
2. La forma nº P2/20 entraria dins el tipus "I", dins la categoria de bols
3. La forma nº P2/18 entraria dins el tipus "G", dins la categoria d'escudelles o petites pàteres
4. Les formes nº P3/4, P4/5 i P4/6 entrarien dins el tipus "E", dins la categoria de gerretes.

No es pretén aquí, plantejar la hipòtesi de que aquestes produccions provenint del taller de Sa Mesquida, en qualsevol cas, solament l'anàlisi més detallat de les pastes en laboratori podria determinar aquesta possibilitat. En canvi, el que s'ha volgut ressaltar és que hi ha una semblança entre, al manco dos individus, i que aquest conjunt encaixa dins la tipologia proposada, de igual forma que es podrien trobar paral·lels amb conjunts d'altres indrets de la Mediterrània Romana. Tot això tenint en compte que les ceràmiques d'importació que formen el context que presentem aporten una cronologia equivalent (a cavall entre el Ier i el II^{on} segle) a la que ha estat atribuïda a les produccions de Sa Mesquida. Son per exemple els exemplars de ceràmica de cuina africana Hayes 196, Hayes 23A i 23B, Hayes 22 i de T.S. Africana A Lamb. 1a per a la UE2; un fragment amorf amb decoració de T.S.Africana A possiblement pertanyent també al tipus Lamb. 1a i un fragment de vora d'àmfora PE25 per a la UE4; fragments de les formes Hayes 194 i Hayes 197 a la UE9. Aquestes evidències vendrien a indicar l'abandó i posterior esfondrament de l'espai durant la segona meitat del s. II o a començaments del III. L'aparició en la UE9 d'un fragment amorf de T.S.I. Arretina amb estampeta *in planta pedis* del taller *C AMURIS* actiu entre el 15-60 és probablement accidental però prova, juntament amb alguns exemplars de ceràmiques de parets fines sortits de la UE

superficial cobrint el mur UE5, que l'habitació es trobaria probablement ja en ús a començaments del primer segle.

La presència testimonial d'algunes formes realitzades en pasta de tradició indígena postalaiòtica ens ajuda a concloure una continuïtat en la cultura material dels habitants d'aquest indret, continuïtat heretada de la tradició d'un substrat poblacional indígena sotmès des de no moltes generacions endarrere, a un procés de romanització directe que hauria aportat noves formes d'explotació del medi, així com noves concepcions de l'organització social, econòmica i religiosa.

És en aquest sentit que s'explica la presència del segon objecte no ceràmic que es pretén donar a conèixer avui.

Es tracta de dues peces en bronze que corresponen al corretjament d'un arnès de cavalleria militar romana. La primera, una petita sivella que serviria a estrènyer les corretges en cuir que subjecten les muntures del cavall; la segona, un penjoll d'arnès del tipus conegut com "de cap d'aucell" o "alat" que tindria una doble funcionalitat, simbòlica com a amulet protector, i decorativa per les seves característiques brillants i mòbils.

A partir de la bibliografia consultada seria aparentment un exemplar únic pèl que fa a la seva decoració, que representa el cap d'una serp cobra, mentre que per als exemplars del seu tipus les representacions més esteses són les de cànids i anàtids. Es tractaria del tipus 7b de la tipologia que M. Bishop establí en 1988 baix el títol "Cavalry equipment of the roman army in the first century A.D.". Realitzada en una sola peça a partir d'una làmina de bronze retallada formant dos lòbuls o "ales", comptant a l'extrem superior amb un ganxo aconseguit pel doblec d'un apèndix on s'hi representen els ulls d'una serp per mitjà d'una decoració gravada, acabant amb el que hem identificat com a una llengua bífida. La superfície frontal presenta també una decoració perimetral a base d'un puntejat delimitat per una línia incisa. En la part inferior, abans de donar pas al lastra de forma bicònic, trobem una espècie de trèvol també en decoració incisa.

Dins la bibliografia ibèrica, l'estudi més exhaustiu d'aquest tipus de materials és el realitzat per Aurecochea en 2007 baix el títol "Arneses equinos de época romana en Hispania". L'estudi revisa les fonts escrites, iconogràfiques i arqueològiques afectant tota la problemàtica entorn d'aquest tema concret en aquesta província romana.

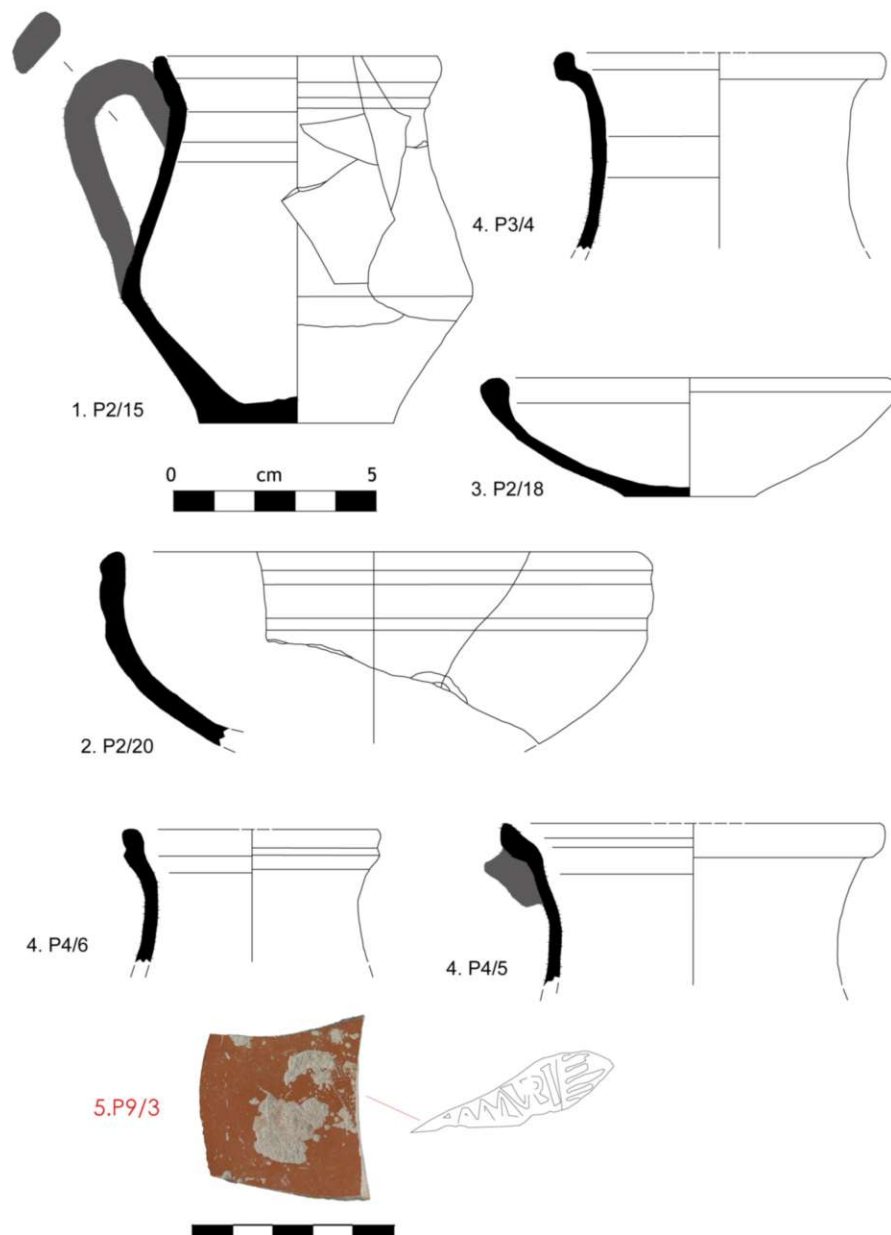

Figura 4: formes de ceràmica comuna romana associades a la tipologia de Sa Mesquida. La sigla fa referència a; "P", àmbit Piscina seguit del número d'unitat estratigràfica/número currens de l'inventari per UE. La il·lustració número 5 és un fragment de base de T.S.I. Aretina amb estampeta in planta pedis del taller C AMURIS. Josep Avellà.

La cronologia comunament acceptada segons Bishop, Feugère i Deschler-Erb per a aquest tipus de penjoll d'arnès és la del segle primer, apareixent en el model típic d'arnès d'època de Tiberi-Claudi que presenta Bishop en el seu estudi. Aurrecoechea la retarda algunes dècades fins als darrers Flavis, encara que aquest darrer no diferencia de forma tan acurada les diferents fases evolutives d'aquests. L'espanyol interpreta la troballa d'aquests elements militars en espais domèstics de caràcter rural com "vinculados con unidades militares de caballería que asumieron, durante el siglo primero, el papel de policía urbana y rural, lo que explicaría su aparición sistemática tanto en oppida indígenas como en enclaves plenamente castrenses, fenómeno similar al que ha sido detectado también en la vecina Galia. Podemos afirmar, por tanto, que la presencia de esta clase de pinjantes en yacimientos hispanos, denota la presencia de contingentes militares controlando y supervisando el territorio" (AURRECOECHEA 2007, 18).

Per a les Illes Balears no es coneixen paral·lels de les tipologies arcaïques, però sí per a moments posteriors de l'alt imperi o l'antiguitat tardana. Com a exemple tenim la descoberta sense context del jaciment de Binisafúller Nou (BFN-01) de Sant Lluís a Menorca, d'un exemplar de penjoll corresponent al tipus Bishop 3a, la il·lustració del qual ens ha estat facilitada per Joan C. de Nicolás Mascaró. El context ceràmic de la nostra troballa en una UE interpretada com d'esfondrament, ens inclina a datar la seva utilització en el segle II^{on}, tot i que podria tractar-se d'una producció anterior. De totes maneres, la petita sivella en bronze prové del nivell d'ocupació UE4 amb forquilla cronològica anàloga. Referent a la interpretació funcional de l'àmbit piscina, la presència d'algunes restes de fauna amb marques de tall en totes les unitats i la presència de la llar de foc lenticular associada a útils domèstics com son dos ganivets apareguts aparentment *in situ*, indiquen una funció a l'interior d'aquest espai relacionada amb les activitats culinàries i d'altres aspectes de la vida quotidiana.

CONCLUSIONS

Aquestes evidències d'ocupació confirmen la perduració en l'ocupació de l'assentament fins a època romana alt-imperial, possiblement fins començaments del segle tercer. La

absència de precedents en investigacions arqueològiques en aquest jaciment fa que resti per establir el grau i les característiques d'aquesta ocupació en la totalitat del jaciment, en aquest, i en d'altres períodes. La troballa, en una de les 3 rases efectuades al sector Garatge, d'un denari d'època augustal en argent encunyat el 19 a.C. per *Q. Rustius* a Roma (RIC 322, 2b), ens dóna la possibilitat d'establir una hipòtesi sobre, al manco, la continuïtat en l'ocupació d'aquest sector de l'assentament des del segle I a.C. fins al segle III, així com sobre la assimilació de la cultura romana per part del substrat poblacional indígena, que es trobaria representat per la troballa de ceràmica feta a mà, destacant-ne la presència d'uns pocs fragments en els nivells inferiors i en els nivells de fundació de l'estructura UE5.

Els materials mobles documentats al sector P per l'excavació d'un dipòsit sedimentari parcialment estratificat, afloren en forma d'un conjunt homogeni que mostren un horitzó d'ocupació d'entre els segles Ier i II^{on} d. C. Aquest material devia conformar part del mobiliari utilitzat en un àmbit de possible funcionalitat domèstica. Tanmateix, la reduïda dimensió de la superfície excavada, ens impedeix l'establiment d'una cronologia relativa entre les diferents estructures arquitectòniques que conformen el jaciment. No podem dir que en el mateix període en que els espais domèstics excavats estaven ocupats, la resta dels edificis o d'elements urbanístics "públics" del poblat, com ara la murada (a 150 m) o els talaiots (a 50 m), acomplissin la funció per a la que foren construïts. Una dada destacada és que en tota la part que resta a l'oest de les estructures localitzades, no si han observat mai d'altres construccions o elements que permetin pensar en l'extensió cap aquest costat de l'antic poblat, per la qual cosa potser ens trobem en un dels extrems perifèrics del nucli poblacional des Velar des Cuitor durant el moment històric estudiat.

Per acabar, voldria remarcar la quantitat i qualitat de les evidències posades al dia en una operació *a priori* poc propícia per a la troballa de restes arqueològiques, la qual cosa indica primer, la precisió encertada de la delimitació efectuada per les institucions i de l'altre, la importància que els controls i excavacions de petita envergadura poden tenir en el desenvolupament del coneixement de les societats pasades, aportant noves dades a les grans línies d'investigació.

Figura 5: Objectes metàl·lics. 1: penjoll d'arnès de cavall militar romà tipus Bishop 7b; 2: civella probablement pertanyent al mateix arnès; 3: denari d'argent d'època d'August encunyat per Q. Rustius a Roma l'any 19 a.C.; 4: penjoll d'arnès de cavall militar trobat a Binissafüller Nou. La sigla que identifica les il·lustracions fa referència a; "P" sector Piscina, "G" sector Garatge, seguides del número d'UE/inicial del metall en que estan realitzades seguida del número d'inventari per metall. Josep Avellà.

Figura 6: fotografia d'algunes peces ceràmiques trobades durant l'excavació. Autor, Jordi Avellà

BIBLIOGRAFIA

- ALONSO, M.A. 1991: "Appliques ornamentales de la caballería romana", *CuPAUAM* 18, Madrid, 261-274.
- AMENGUAL, J. ; CARDELL, J. ; MORANTA, LL. 2003 : "La conquesta romana i la planificació del territori a Mallorca", *Mayurqa* 29, Palma de Mallorca, 11-26.
- ARAMBURU, J. 2001: *Prehistoria de Sencelles*. El Tall Editorial, Palma de Mallorca.
- ARAMBURU, J. 1998: *El patron de asentamiento de la cultura talayótica*, El Tall Editorial, Palma de Mallorca.
- AURRECOECHEA 2007: Aurrecoechea Fernández, J.; "Arneses equinos de época romana en Hispania". *Sautuola, XIII*. Santander, 321-344.
- BISHOP, M. 1988: "Cavalry equipment of the roman army in the first century A.D.", *Military Equipment and the Identity of Romans Soldiers, Proceedings of the Fourth Roman Military Equipment Conference*, BAR International Series, 394, Oxford, 67-196.
- BOURGAUT, R.; LOPEZ, D. 2010: (Memòria final d'operació; excavació preventiva) Rapport Final d'Opération; Fouille Preventive : ZAE La Reille Tranche 1-1 / Reylha; Commune de Montbazin (Hérault – Languedoc-Roussillon). 2 toms. Service Régional de l'Archéologie – Languedoc-Roussillon et CCNBT Service Archéologie et Patrimoine.
- CAU ONTIVEROS, M.A. (coord.) 2008: *Estudi arqueològic i caracterització arqueomètrica de la ceràmica comuna romana del forn de Sa Mesquida (Calvià, Mallorca)*. El Tall Editorial, Palma de Mallorca.
- DE NICOLÁS MASCARÓ, J.C.: "Arqueologia romana del terme de Sant Lluís", *Historia de Sant Lluís i del seu terme municipal*, a aparèixer.
- DESCHLER-ERB, E. 1998: "Geflügelte Pferdegeschirranhänger (Bishop Typ 7): eine Bibliographie", *Instrumentum* 7, 14-15.
- DUFRASNES, J. 2008: "Sur le symbolisme de quelques appliques de harnais gallo-romains et autres pendentifs", *Société Tournasienne de géologie, préhistoire et archéologie, ASBL*, vol XI, n°1, Tournai.
- ETTLINGER, E. 1983b: "The terra sigillata of the excavation at Sa Portella", *Italian, Gaulish and Hispanic wares, Alcudia*, 52-63.
- FARNEY, G. 2007: *Ethnic identity and aristocratic competition in Republican Rome*. Cambridge University Press (Consulta Google Books).
- FEUGÈRE, M. 2000: "Harnais de bronze et couronne de lierre", *Instrumentum* 11, 23.
- FEUGÈRE, M. 2002: "Militaria de Gaule méridionale, 19. Le mobilier militaire romain dans le département de l'Hérault (F)", *Gladius*, XXII, Madrid, 73-126.
- GUASP, J.; RAMIS, A. 1989: "Un conjunt de peces de ferro conservades al Museu de Mallorca". *BSAL*, 45, Palma de Mallorca, 385-393.
- LLULL, V. ET AL. 2008: 13ª campanya d'excavacions sistèmàtiques al jaciment arqueològic de Son Fornès (Montuïri, Mallorca), *Memòria del Patrimoni Cultural*, Palma de Mallorca.
- OXÉ, A.; COMFORT, H.; KENRICK, P.M. 2000: "Corpus Vasorum Arretinorum; a catalogue of the signatures, sha-

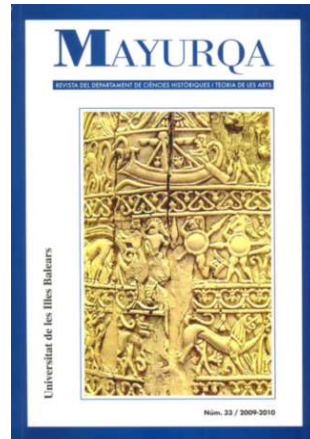
pes and chronology of Italian sigilata”, in *Antiquitas. Reihe 3: Abhandlungen zur Vor- und Frühgeschichte, zur klassischen und provinzial-römischen Archäologie und zur Geschichte des Altertums*; 41. Ed. Bonn: Habelt.

PERRIN, F. 1991: Le site de la Chuire (Camp de Larina – Hières-sur-Amby, Isère) et l’Isle Crémieu à l’âge du Fer, *Revue Archéologique de Narbonnaise*, suplement 22, Lattes, 21-47.

QUESADA, F. 2005: “El gobierno del caballo montado en la antigüedad clásica con especial referencia al caso de Iberia. Bocados, espuelas y el caso de la silla de montar, estribos y herraduras”, *Gladius* 25, Madrid, 97-150.

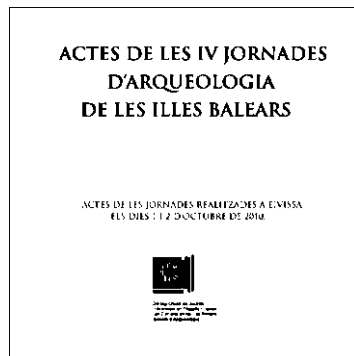
I^{es}. Manacor. Setembre 2006

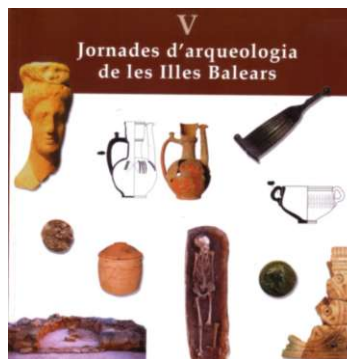
IIes Felanitx. Novembre 2007

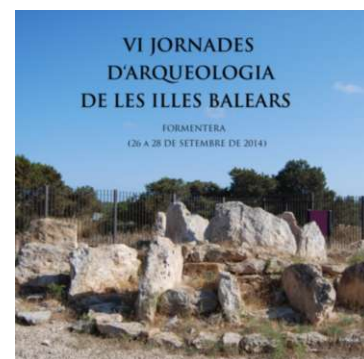
IIIes Menorca. Octubre 2008

IVes Eivissa. Octubre 2010

V^{es} Palma. Setembre 2012

VIes Formentera. Setembre 2014

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

**Consell Insular
de Formentera**